

Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437)

nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Bd. 1. Die Urkunden
und Briefen aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und
Tschechisch-Schlesiens.

Nach Wilhelm Altmann neubearbeitet von Petr Elbel.
Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2012. 303 o.

A Zsigmond mint német király, majd német-római császár által kiadott okleveleket több mint száz éve tette rövid kivonatokban közzé Wilhelm Altmann (*Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437*. I–II. Innsbruck, 1896–1900.). Munkája „kiváltására” a mainzi székhelyű Arbeitsgruppe Regesta Imperii új also-rozat kiadását kezdte meg a 14–15. századi anyagnál már bevált, a IV. Bajor Lajos, illetve III. Frigyes császárok okleveleinél alkalmazott területi alapú, őrzőhelyek szerinti közlési rendet követve. Ennek első kötete, a cseh Petr Elbel munkája a mai Cseh Köztársaság keleti területein, a történeti Morvaországban, illetve a történeti Szilézia ma Csehországhoz tartozó részén található levéltárak és könyvtárak Zsigmond-okleveleit és -leveleit veszi számba. (A forráskiadvány a kutatócsoport vezetőjének, Karel Hruzának a köszöntője szerint az osztrák állami Fond zur Förderung der Wissenschaftlichen Forschung 2004–2012 közötti két pályázati ciklusának támogatásával készült el. Az előszó szerint előkészületben van a sorozatból egy osztrák kötet is.)

A kötet szerkezetileg könnyen áttekinthető, tipográfiailag igényes kiadvány. A köszöntőt rövidítésjegyzék, majd Elbel részletes bevezető tanulmánya követi. Ezután a közölt források tételes jegyzéke áll, áttekintésük megkönnyítésére. A munka végén forrás- és irodalomjegyzék, illetve az efféle kiadványoknál nélkülözhetetlen részletes személy- és helynévmutató található. Az oklevéltárban az 1411. augusztus 1–1437. december 9. közötti időszakból összesen 187 tételt találunk, ezek egy része azonban csak említésből rekonstruált darab. (Például Zsigmond különböző morva városokhoz intézett egyes parancsai, amelyek meglétére saját vagy más fennmaradt leveleiből, bírósági regisztrumokból, vagy éppen egyes városkönyvi bejegyzésekből következtethetünk.) (16.) Fontos hangsúlyozni, hogy az oklevéltár nem teljes szövegükben adja az okleveleket, hanem – a német ajkú felhasználók igényeit figyelembe véve – bő német nyelvű kivonatban, regesztában („moderne Vollregesten”), a Regesta Imperii jelenlegi gyakorlatának megfelelően. Mivel azonban Zsigmond oklevéladása és pecséthasználata bonyolultabbnak mondható császári elődjénél és utódjánál, ezért a kivonatok is valamivel bővebbek: a formula-részek nem voltak kihagyhatók. Ezek megtartása Elbel részéről teljesen indokolt, bár nagyobb mennyiségű forrás esetében ez nyilván nehezebben lett volna kivitelezhető. (Az arengák teljes szövegben az egyes kivonatok végén kaptak helyet; a többször előforduló arengánál a közlő az első előforduláshoz utal vissza.) A mai

német nyelven félreérthető vagy nehezen lefordítható szövegrészeket a kivonat eredetiben tartalmazza, ugyanígy a helyneveket is. A tétel élén a forrás kelte áll (rekonstruált darab esetében szögletes zárójelben); az eredeti keltezés feltüntetése mellett Zsigmond uralkodási évei is szerepelnek. A regeszta alatt a kancelláriai jegyzetek és a külzet, zárópecsétetes leveleknél a címzés szövege szerepel, majd ezt követi az apparátus (fennmaradási forma, az oklevél külső jegyeinek leírása, őrzési hely, kiadások), illetve a hazai forráskiadási gyakorlathoz képest szokatlanul felhasználóbarát módon az adott tételre vonatkozó szakirodalom, illetve a forrásszöveg esetleges bizonytalanságait, ellentmondásait értelmező kommentár. (Nagyobb okleveles mennyiség közlésénél nyilván ezek sem lettek volna kivitelezhetők.)

Elbel a kiadáshoz írott részletes bevezető tanulmányában ismerteti az anyaggyűjtés elveit, módját, idő- és tárgykörét, a forrásanyag fennmaradási formáit, a regesztaközlés módját, továbbá értékeli a kiadott anyag történeti jelentőségét is. Így az érdeklődő pontosan tájékozódhat arról, melyik közgyűjtemények anyagát tartalmazza a kötet, illetve hogy a gyűjtött anyagnak mik a formai és tartalmi jellemzői. Rácsodálkozhatunk arra, hogy a morva területen jelenleg őrzött Zsigmond-oklevelek száma nem különösebben nagy: a közzétett anyag mindössze 56%-a, 105 darab eredeti (ebből 19 darab csak fotón állt rendelkezésre), 14,5% egykorú átirat vagy újkori másolat, 3%-át (5 darabot) regeszta tartotta fenn, ezzel szemben 26,5%, azaz 49 darab elveszett tétel. (15.) Nyelvi szempontból a szöveg szerint ismert példányok közül 60 latin, 40 német, 5 darab pedig cseh nyelvű. Elbel az eredetiben rendelkezésre álló 86 darab oklevél alapján ismerteti külső formai jegyeiket is (kancelláriai jegyzetek, pecséthasználát), a magyar fejlődést Kondor Márta német tanulmánya (*Die Urkundenausstellung der zentralen Ausfertigungsorgane und der Kurialgerichte in Ungarn während der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Bemerkungen zu den Regesten der an ungarischen Kanzleien ausgefertigten Urkunden König und Kaiser Sigismunds. Archiv für Diplomatik* 55. (2009) 191–224.) alapján meggyőzően összefoglalva. A közölt tételek sorából 13 darabot ugyanis magyar titkospecséttel erősítettek meg, pedig ezek közül csak három ténylegesen magyar királyi oklevél, a többi tízet cseh vagy morva oklevélnyerő kapta (25–26., 29., 59., 62–63., 94–95., 98., 113. sz.). Ennek, ahogy arra Elbel is rámutat, az lehetett a fő oka, hogy a magyar titkospecsétet kezelő kancelláriai személyzet állandóan a király mellett tartózkodott, míg a birodalmi kancellária tagozata nem. A jelenség mindenesetre a pecsétek és a király személyének kapcsolata szempontjából egyáltalán nem érdektelen. (23–24.)

Ugyanígy jó analógiákat kínál a dokumentumok némelyike Zsigmond király hazai politikájához is, főként egyes ügytípusokban: egyházi javak elzálogosítása, városokhoz intézett parancsok, városi kiváltságlevelek megerősítései és természetesen adósságuügyek. Zsigmond 1419-cel kezdődő morvaországi uralma nem bizonyult sikertörténetnek – jól érzékelhető a források tükrében Morvaország bellesodródása a huszita háborúkba és az uralkodó végső soron sikertelen politikai erőfeszítései a huszitizmus terjedésének megakadályozására, a terület pacifikálására. 1423-ban Zsigmond a terület délkeleti, Magyarországgal szomszédos sávja kivételével át is adta Morvaországot vejének, Albert osztrák hercegnek. Ezért az 1422–1436 közötti időszakból kevesebb volt a közölhető anyag is; Zsigmond ok-

levéladó működése csak a halálát közvetlenül megelőző időszakban élénkül meg Morvaországot illetően – már legalábbis a közölt anyag megoszlása ezt sugallja.

Bár az őrzőhelyek szerinti közlésnek jól kimunkált gyakorlata van már a Regesta Imperii sorozataiban, mindez ennek a kötetnek az esetében nem tűnik igazán kézenfekvőnek, nem tűnik igazán szerencsésnek. Az anyaggyűjtési és kiadástechnikai előnyök ellenére Közép-Európában a jelenlegi területi felosztás szerinti tagolás nem olyan egyszerű, a levéltári dokumentumokat ugyanis sokszor nem azon a régióon belül őrzik, mint amelyiknek a történelmével kapcsolatosak. Persze lehet, hogy mindezen a történeti területiség, a tematikus megközelítés és a proveniencia iránt fogékonyabb magyar kutató akad fenn. Elbel kötete ugyanis nem Zsigmond király morvaországi uralmának oklevéltára, nem is a Morvaországra vonatkozó Zsigmond-oklevelek katasztere, noha előszava vonatkozó részében nyilván ebből a szempontból tudja csak értékelni a gyűjtött forrásanyagot. A közölt anyag nagyrészt Morvaországra vonatkozik ugyan, de a Prágában és Bécsben, vagy éppen a ma Lengyelországhoz tartozó városokban őrzött és Morvaországra vonatkozó oklevelek nincsenek benne. Minden olyan oklevél is ki van hagyva, amelyről a cseh országrész levéltáraiban vagy a bécsi Liechtenstein-levéltárban jobb szöveg (az esetek többségében az eredeti) található, mivel ezen tételek esetleges morvaországi őrzőhelyű másolatai ígérete szerint majd a megfelelő kötetek megfelelő tételeinél lesznek feltüntetve. Ugyanakkor a kötet tartalmaz egy-két más, nem Morvaországra vonatkozó darabot, így például a Seilern család Brunnbe került levéltára révén egyértelműen Magyarországot érintő tételeket is, amelyek meg egyáltalán nem birodalmi vonatkozásúak. Ráadásul Elbel itt nem tartotta magát következetesen az általa felállított szabályhoz: megelégedett a XVIII. századi egyszerű másolat vagy fotó közlésével akkor, amikor az eredeti Pozsonyban (141. és 180. sz.) vagy éppen Budapesten áll rendelkezésre (109. sz.).

Úgy tűnik továbbá, hogy Elbelnek egy olyan koncepcióhoz kellett alkalmazkodnia, ami a közölt okleveles anyag mennyisége szempontjából sem igazán lett volna indokolható. Alig több mint 180 oklevelet (ebben a 49 rekonstruált tétel is benne van!) ilyen aprólékos, igényes munkával, ennyi erővel akár teljes szövegben is kiadhatott volna. Bujkálhat bennünk a kisördög a mintaszerűen alapos bevezető tanulmányt olvasva is: érdemes volt-e, kellett-e ilyen részletességgel ismertetni a gyűjtött anyag formai sajátosságait, külső jegyeit a mindössze 86 eredeti darab alapján akkor, amikor ugyanezt minden egyes tervezett kötet esetében el lehetne mondani? Elbel mentségére tegyük azonban hozzá, hogy a várható osztrák, itáliai, illetve német területekről összeállítandó kötetek minden valószínűség szerint jóval nagyobb anyagot fognak majd át. A közlési forma pedig érzékelhetően úgy lett kitalálva, hogy egyrészt a sorozat darabjai együttesen, egymással összefüggve legyenek használhatók, másrészt hogy a cseh szakirodalomban kevésbé jártas német vagy osztrák kutató kényelmesen fel tudja használni a forrásanyagot a megfelelő alapos tájékoztatás birtokában.

Altmann munkájához képest a most megjelent oklevéltár négyszer annyi anyagot közöl (28.), de ez nem azt jelenti, hogy az Altmannból hiányzó tételek eddig nagyrészt ismeretlenek lettek volna a kutatás számára. (Az eddigiekhez képest Elbel a gyűjtés során zömmel későbbi, újkori másolatokban, illetve bírósági

regisztrumbejegyzésekben fennmaradt darabokat tudott feltárni.) Elbel nem árul zsákbamacskát: magyar szempontból a kötet jelentősége bevallottan nem nagy. (30.) Ennek az az oka, hogy a magyar darabok (leginkább a már említett Seilern család levéltára) idehaza bekerültek a Diplomatikai Fényképgyűjteménybe és 1425-ig szerepelnek a *Zsigmondkori oklevéltár* megfelelő köteteiben is, amit Elbel fel is tüntet. Bár nem feltétlenül egy recenzió feladata, mégis, mivel nem nagyon jutna eszünkbe a megfelelő alkalommal éppen Elbel forráskiadványában keresni a magyar vonatkozású okleveleket, nem haszontalan ezek áttekintését ideiktatni:

Elbel nr. (oldalszám)	Dátum	ZsO	Regeszta	Elbel közlésének alapja	DL-DF-szám
1. (61.)	1411. aug. 1.	III. 778.	Derencsényi Imre adományának megerősítése	eredeti	DF 249 180.
109. (164.)	1422. dec. 2.	IX. 1217.	Záloglevél Bolondóci Stibor nyitrai ispán számára	fénykép eredetiről	DL 64 752. (eredeti)
124. (178.)	1424. jan. 13.	XI. 37.	Intézkedés Szekeres Miklós zólyomi polgár brünni ügyében	eredeti	nincs
141. (188.)	1430. ápr. 9.		A turócszentmártoni plébánia 1315-ös oklevelének megerősítése	18. sz.-i másolat	DF 259 302. (eredeti)
146. (192.)	1433. nov. 29.		Antonio Collalto gróf felvétele a Sárkányrendbe	újkori regeszta	nincs
148. (200.)	1434. máj. 31–aug. 13. között		Constantio Jacopo lovag felvétele a Sárkányrendbe	újkori regeszta	nincs
159. (211.)	1436. jan. 24.		A jászói konvent számára IV. Béla 1255-ös oklevelének megerősítése	18. sz.-i másolat	DL 16 087. (eredeti)
180. (233.)	1437. nov. 8.		Záloglevél Berényi Kakas László és rokonai részére	eredeti	DF 249 243.

Végezetül külön ki kell emelnem Elbelnek a helységnevek írásmódjának bonyolult kérdésében alkalmazott korrekt és mintaszerű megoldását. A bevezetőben részletesen indokolja eljárását. (27–28.) Német nyelvű forráskiadványról lévén szó, alapvetően minden városnév, ahol csak lehetett, német néven van feltüntetve. Az országterület belsejében az újkori németesített faluneveket érthető módon nem használja; a kisebb, történeti német névvel nem rendelkező csehországi, szlovákiai, mai magyarországi és olaszországi települések mai hivatalos nevükön szerepelnek a regeszta szövegében, de ezek után zárójelben mindig közli a helységneveknek a forrásban szereplő alakját is. A mutatóban lelkiismeretesen meg vannak adva a helységnevek más nyelvű változatai a teljesség igényével, még az arisztokrata „családnevek” esetében is utal a szerkesztő a megfelelő településnévhez.

Összegezve az a benyomásom, hogy Elbel – a koncepció számunkra kissé merevnek tűnő keretei között is – a maga nemében becsülettel megoldotta feladatát, illetve szakirodalmi jártasságával és alaposágával sikerült áthidalnia a Zsigmond király „országokfelettségéből” adódó közléstechnikai nehézségeket is. A közzétett anyag mennyiségi és területi partikularitása ellenére az oklevéltár a magyar kutatás számára is jól használható és hasznosítható, megbízható munka.

Lakatos Bálint